

MAŁGORZATA MIREK* – NOWY SĄCZ

ZABYTKI PIŚMIENICTWA OO. CYSTERSÓW ZE SZCZYRZYCA

W dniach od 25 marca do 14 maja 2006 roku w Galerii *„Dawna Synagoga*”, jednym z oddziałów Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu, prezentowana była wystawa *Zabytki piśmiennictwa oo. Cystersów ze Szczyrzycy*. To kolejna już ekspozycja będąca owocem współpracy sądeckiego muzeum i szczyrzyckiego opactwa, trwającej od 2000 roku. Pierwszą wspólną inicjatywą była wystawa *Cystersi w Szczyrzycu. Historia i kultura*, za którą muzeum otrzymało wyróżnienie Ministra Kultury i Sztuki¹. W 2005 roku prezentowana była XV-wieczna Pieta oraz malarstwo świeckie z pinakoteki klasztornej.

W południowej części województwa małopolskiego, w dolinie rzeki Stradomki, u stóp góry Ciecień, trwa nieprzerwanie od XIII wieku opactwo cystersów w Szczyrzycu, które na trwałe wpisało się w dzieje Podhala i niemal całej Sądeczyzny. Jego fundatorem był w 1234 roku wojewoda krakowski Teodor Cedro z rodu Gryfitów. Pierwszą siedzibą nowej placówki stał się podhalański Ludźmierz, do którego zostali sprowadzeni zakonnicy z Jędrzejowa. Bardziej bezpieczniejsze położenie Szczyrzycy w stosunku do Ludźmierza było zapewne jednym z kilku powodów, które zadecydowały o szybkim przeniesieniu tam konwentu, co miało miejsce w latach 1238-1242². Cystersi stworzyli w Szczyrzycu silny ośrodek religijno-gospodarczy. Kształtowali nie tylko życie duchowe jego mieszkańców, ale także wpływali na przemiany społeczne i gospodarcze Małopolski. Swoją prężną działalnością ekonomiczną przyczynili się również do postępu cywilizacyjnego na tych terenach. Z kulturą duchową łączy się fakt wprowadzenia, jeszcze w średniowieczu, przez cystersów kultu maryjnego na tych obszarach. To oni zaszczepili na Podhalu kult Matki Boskiej Ludźmierskiej, a także rozpowszechnili kult obrazu Matki Boskiej Szczyrzyckiej.

* Małgorzata Mirek – dr historii, wykładowca akademicki w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Nowym Sączu.

¹ *Unikatowe zabytki kultury w sądeckim muzeum*, „Tydzień Nowosądecki” 2006, nr 12 (65) s. 3.

² B. Kwiatkowska-Kopka, *Dzieje klasztoru w Szczyrzycu*, w: *Cystersi w Szczyrzycu. Historia i kultura. Katalog wystawy w Galerii „Dawna Synagoga” październik-grudzień 2000*, Nowy Sącz 2000, s. XXIX.

Opactwo cystersów w Szczyrzycu przetrwało do dziś pomimo wielu niebezpieczeństw i burz dziejowych. W czasie rozbiorów Polski uniknęło losu większości polskich klasztorów i nie uległo kasacji. W 1794 roku klasztor stracił jedynie status opactwa i stał się przeoratem podlegającym jurysdykcji opata jędrzejowskiego. Rok później, dobra opactwa zostały zajęte przez władze austriackie. Dopiero w 1918 roku, papież Benedykt XV przywrócił klasztorowi godność opactwa. Pierwszym opatem w niepodległej Polsce został Teodor Magiera, który odkupił większość dóbr klasztornych. Jego następcą, Benedykt Biros kierował opactwem w czasie okupacji hitlerowskiej i stalinizmu. Jesienią 1939 roku, cystersi zapoczątkowali na terenie Szczyrzycy akcję tajnego nauczania, prowadząc kursy gimnazjalne. Ponadto aktywnie włączyli się w działalność patriotyczną ściśle współpracując z Armią Krajową, udzielając schronienia w klasztorze licznie obecnym na tamtym terenie partyzantom. Za tę działalność, opactwo zostało odznaczone w 1990 roku Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego *Virtuti Militari*. W 1953 roku opatem został Stanisław Kiełtyka. Za jego rządów powstało muzeum klasztorne. Niestety, trudny czas życia w powojennej Polsce przyniósł ze sobą dotkliwe straty dla opactwa: na rzecz państwa zostało zajęte gospodarstwo klasztorne; władze komunistyczne zlikwidowały w 1955 roku prowadzoną przez cystersów szkołę. Dopiero w latach 90. XX wieku cystersi odzyskali część utraconych wcześniej dóbr.

Celem omawianej wystawy była prezentacja szerszej publiczności najcenniejszych i najstarszych zabytków piśmiennictwa przechowywanych w archiwum i bibliotece cystersów w Szczyrzycu. Wśród nich znalazły się m.in. średniowieczne dokumenty pergaminowe z pieczęciami, rękopiśmienne księgi, pięknie zdobione antyfonarze, graduały i kancjonały oraz jedyne w Polsce egzemplarze inkunabułów i stare druki. Niektóre z tych zabytków, po raz pierwszy od wieków, dzięki zaufaniu i dużej przychylności ówczesnego opata szczyrzyckiego o. Eugeniusza Włodarczyka i całego konwentu cystersów, opuściły klasztorną bibliotekę.

Wystawa składała się z dwóch części. W pierwszej eksponowane były dokumenty, przechowywane w archiwum, na podstawie których można dziś odtworzyć nie tylko historię opactwa cystersów w Ludźmierzu-Szczyrzycu, ale także dzieje Sądecczyzny i Małopolski. Natomiast w drugiej części, prezentowane były cenne zbiory zgromadzone w bibliotece, które pozwoliły zwiedzającym prześledzić proces powstawania książki.

Najstarszym spośród zaprezentowanych rękopisów był dokument wystawiony w 1231 roku przez Grzymisławę, księżną sandomierską, w którym zatwierdza ona darowiznę wsi Mogilany, dokonaną przez Miłosławę, wdowę po komesie Goworku, na rzecz Teodora, wojewody krakowskiego³. Dokument ten, spisany na wąskim skrawku pergaminu, opatrzony był jedną pieczęcią, po której pozostał do dziś jedynie sznurek z białego jedwabiu.

Kolejne dwa dokumenty pochodzą z 1234 roku. Wystawione zostały w Dankowie przez Henryka Brodatego, księcia śląskiego i krakowskiego. W pierwszym

³ Arch. i BOCist., dok. perg. sygn. 1; *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski* (dalej: KDM), wydał i przypisami objaśnił F. Piekosiński, t. 1, Kraków 1876, nr XIII, s. 20.

z nich, książę potwierdza prawo własności Teodora Gryfity do wsi Mogilany⁴, którą chciał przekazać przyszłemu klasztorowi. Pergamin ten zaopatrzony był w jedną pieczęć zawieszoną na jedwabnym sznurku. Dziś pozostał po niej tylko fragment, na którym widać rycerza w długiej sukni i w zbroi z oszczepem w prawej i tarczą przewieszoną przez ramię w lewej ręce. W drugim dokumencie, książę zezwala Teodorowi na sprowadzenie osadników niemieckich ze Śląska i osadzenie ich w lasach nad Dunajcem z jego dopływami⁵. Tekst tego dokumentu został zamieszczony w kopiarzu *De Origine et Fundatione Monasterij Ciriciensis*, spisany przez Zygmunta Strychowskiego w 1627 roku.

Z 1238 roku pochodzą następane dwa dokumenty. Pierwszy z nich został wystawiony 13 stycznia w Krakowie. Dotyczy on sprzedaży wsi Krzyszkowice przez braci Lewosza i Krystka, Teodorowi Gryficie, w obecności księcia Henryka Brodatego⁶. Pergamin ten opatrzony był czterema pieczęciami, zawieszonymi na sznurkach z białego i niebieskiego jedwabiu, z których tylko trzy zachowały się do dziś. Pierwsza i trzecia wyciśnięte zostały jednym tłokiem. Widać na nich jeźdźca w zbroi biegnącego w lewą stronę. W prawej ręce trzyma on miecz. Druga pieczęć, nieco uszkodzona, należała do księcia Henryka Brodatego. W drugim dokumencie, wystawionym w Jędrzejowie, Salomon, archidiakon sandomierski i Ugier zw. Buzakarinus, rozstrzygają spór o prawo patronatu do kościoła szczyrzyckiego, który toczył się między opatem ludźmierskim a Zdzisławem⁷. W dokumencie tym została wymieniona po raz pierwszy *ecclesia de Cjirce*. Pergamin ten zaopatrzony był w trzy pieczęcie, po których pozostały do dziś tylko rzemyki.

W 1243 roku został wystawiony kolejny z prezentowanych dokumentów, w którym Bolesław Wstydlivy, książę krakowski i sandomierski, potwierdza prawo własności klasztoru w Szczyrzycu do wsi Mogilany⁸. W dokumencie tym po raz pierwszy pojawia się wzmianka o klasztorze w Szczyrzycu *monasterio de Cyrich*, jako fundacji Teodora Gryfity. Dokument ten, spisany na niewielkim i niekształtnym pergaminie, opatrzony był sześcioma pieczęciami, zawieszonymi na czerwonych jedwabnych sznurkach, z których tylko jedna przedstawiająca Bolesława Wstydliwego z chorągwią na koniu, zachowała się w całości.

Następnym z eksponowanych rękopisów był dokument wystawiony 30 czerwca 1244 roku na zjeździe w Chrobrzy, w którym Sulisław, kanonik krakowski, potwierdza sprzedaż Szczyrzyca Teodorowi Gryficie przez swego ojca Jana i stryja Andrzeja oraz potwierdza prawa własności klasztoru do tej wsi⁹. Wojewoda krakowski kupił Szczyrzyc w 1237 roku za 100 grzywien, które zostały przeznaczone na pokrycie kosztów studiów Sulisława w Padwie. Być może dokument ten jest najstarszym, w którym mówi się o podejmowaniu studiów przez młodzież polską we Włoszech, a zwłaszcza w Padwie. Pergamin ten zaopatrzony był w sześć

⁴ Arch. i BOCist., dok. perg. sygn. 2; KDM, t. 1, nr XIV, s. 21.

⁵ Arch. i BOCist., sygn. 3263, Z. Strychowski, *De Origine et Fundatione Monasterij Ciriciensis* [...] Anno 1627, s. 8-9; KDM, t. 1, nr XV, s. 21-22.

⁶ Arch. i BOCist., dok. perg. sygn. 4; KDM, t. 1, nr XXII, s. 27-28.

⁷ Arch. i BOCist., dok. perg. sygn. 5; KDM, t. 1, nr XXIII, s. 28-29.

⁸ Arch. i BOCist., dok. perg. sygn. 6; KDM, t. 1, nr XXVI, s. 31-32.

⁹ Arch. i BOCist., dok. perg. sygn. 7; KDM, t. 1, nr XXVII, s. 32-33.

pieczęci, z których pierwsza, druga, czwarta i szósta na czerwonym, a trzecia i piąta na białym jedwabnym sznurku były zawieszane. Do dziś zachowały się tylko fragmenty drugiej i szóstej pieczęci.

Trzy z prezentowanych dokumentów dotyczą kupna przez cystersów szczyrzyckich kilku wiosek. W pierwszym z nich, wystawionym 14 maja 1252 roku, Bolesław Wstydlivy zatwierdza sprzedaż wsi Ściborzyce przez rycerza Ścibora klasztorowi w Szczyrzycu za cenę 80 grzywien¹⁰. Dokument ten opatrzony był jedną pieczęcią, po której pozostał do dziś jedynie sznurek z niebieskiego jedwabiu. W drugim dokumencie, pochodzącym także z 1252 roku, opat norbertanów Waclaw z Brzeska oraz ksieni norbertanek Wisenga ze Zwierzyńca w Krakowie, sprzedają za 33 grzywny wieś Kurdwanów opactwu w Szczyrzycu. Sprzedaż tą zatwierdza książę Bolesław Wstydlivy¹¹. Pergamin ten zaopatrzony był w trzy pieczęcie, z których dwie pierwsze zawieszane były na sznurkach z czerwonego i zielonego jedwabiu, trzecia natomiast została oderwana. Pierwsza pieczęć podłużna nieco uszkodzona przedstawia opata stojącego, z pastorałem w prawej i księgą w lewej ręce. Druga także podłużna wyobraża opata siedzącego na krześle. W lewej ręce trzyma on pastorał, a prawą ma podniesioną do błogosławieństwa. Trzeci ze wspomnianych dokumentów został wystawiony 10 maja 1254 roku w Krakowie. Bracia Klemens i Marek, synowie Marka Gryfity, potwierdzają wszystkie darowizny na rzecz klasztoru szczyrzyckiego, zapisane przez ich stryja Teodora, zapisując temu klasztorowi wsie Droginę, Brzączowice i część Popowic¹². Rękopis ten posiadał jedną pieczęć, która nie zachowała się do dnia dzisiejszego.

W 1296 roku miał miejsce spór między opatem cystersów a Ratołdem, synem Jana Żyły, o prawo patronatu nad kościołem Panny Marii w Szczyrzycu. Spór ten rozstrzygnął na korzyść klasztoru cystersów biskup krakowski Jan, dokumentem wystawionym 4 maja 1296 roku w Krakowie¹³. Pergamin ten, prezentowany na wystawie, opatrzony jest jedną podłużną pieczęcią, przedstawiającą biskupa w pozycji siedzącej, z pastorałem w lewej ręce, a prawą rękę ma wzniesioną do błogosławieństwa. U stóp biskupa leży tarcza podzielona na dwa pola. Na jednym z nich umieszczone zostały trzy korony.

Wśród dokumentów pergaminowych liczną grupę stanowiły również, prezentowane na wystawie, przywileje nadawane opactwu w Szczyrzycu.

W 1234 roku w Krakowie został wystawiony dokument, w którym Teodor Gryfita otrzymał od biskupa krakowskiego Wisława z Kościelca, potrzebne przywileje na budowę kościoła we wsi Ludźmierz¹⁴. W rękopisie tym po raz pierwszy podana została nazwa terenu *Ludemmer*, na którym miał zostać wzniesiony nowy kościół pod wezwaniem Matki Bożej, przekazany pod opiekę cystersom. Tekst tego dokumentu zamieszczony jest w kopiarzu *De Origine et Fundatione Monasterij Ciriciensis*.

¹⁰ Arch. i BOCist., dok. perg. sygn. 8; KDM, t. 1, nr XXVIII, s. 43.

¹¹ Arch. i BOCist., dok. perg. sygn. 9; KDM, t. 1, nr XXXIX, s. 43-44.

¹² Arch. i BOCist., dok. perg. sygn. 10; KDM, t. 1, nr XL, s. 44-45.

¹³ Arch. i BOCist., dok. perg. sygn. 13; KDM, t. 1, nr CXXVI, s. 150-151.

¹⁴ Arch. i BOCist., sygn. 3263, Strychowski, *De Origine*, s. 173-174; KDM, t. 1, nr XVI, s. 22-

Kolejne dwa dokumenty zawierają przywileje nadane klasztorowi w Szczyrzycu przez księcia Bolesława Wstydliwego. W pierwszym z nich, wystawionym 21 czerwca 1250 roku, książę bierze cysterski klasztor pod specjalną opiekę oraz przyznaje mu nowe przywileje¹⁵. Tekst tego dokumentu także znajduje się we wspomnianym powyżej kopiarzu. W 1255 roku w Krakowie został wystawiony drugi z dokumentów, który był już ostatnim przywilejem wydanym przez Bolesława Wstydliwego dla klasztoru szczyrzyckiego. W dokumencie tym, książę nadaje nowe przywileje dla klasztoru i potwierdza nadane mu już w 1250 roku¹⁶. Pergamin ten opatrzony był jedną pieczęcią, po której pozostał do dziś sznurek z czerwonego i zielonego jedwabiu.

Do wielkich dobrodziejów klasztoru cystersów w Szczyrzycu należeli także królowie m.in. Władysław Łokietek, Kazimierz Wielki, Władysław Jagiełło, Kazimierz Jagiellończyk i Zygmunt Stary. Najstarszy z prezentowanych dokumentów królewskich został wystawiony 19 czerwca 1368 roku w Krakowie. Kazimierz Wielki potwierdza w nim dotychczas nadane przywileje dla klasztoru cystersów w Szczyrzycu¹⁷. Pergamin ten zaopatrzony był w jedną pieczęć, po której pozostał do dziś tylko sznurek z czerwonego jedwabiu i torebka, w którą pieczęć była włożona. Następne dwa dokumenty zostały wystawione przez króla Władysława Jagiełłę w Krakowie. W pierwszym z nich, wydanym w 1407 roku, król zatwierdza przywilej nadania na własność sołtysostwa konwentowi szczyrzyckiemu¹⁸. W drugim, wystawionym w 1416 roku, Władysław Jagiełło nadaje przywilej dla klasztoru cystersów, w którym przyznał Szczyrzycowi lokację miasta¹⁹. Z 1468 roku pochodzi dokument wydany przez Kazimierza Jagiellończyka, w którym potwierdza on dotychczas nadane przywileje dla opactwa cystersów w Szczyrzycu²⁰. Na przychylność królewską mogli liczyć cystersi także za czasów panowania króla Zygmunta Starego. Troszczył się on o dochody opactwa, dlatego też w 1519 roku wydał przywilej, w którym zapisał podatki targowe z miejscowości Góra dla klasztoru²¹. Dokument ten opatrzony jest pieczęcią wiszącą na sznurku.

Obok przywilejów nadanych przez monarchów, wśród prezentowanych na wystawie rękopisów królewskich, znalazł się także dokument wydany w 1574 roku przez Henryka Walezego. Król potwierdza w nim darowiznę kamienicy w Krakowie przekazaną na rzecz ojców cystersów w Szczyrzycu²². Pergamin ten zaopatrzony jest w pieczęć umieszczoną w metalowym pudełku i zawieszoną na sznurku. Warto podkreślić, że jest to jeden z nielicznych dokumentów wystawionych przez tego monarchę, panującego w Polsce przez kilka miesięcy.

Klasztor w Szczyrzycu ubiegał się o uznanie swoich praw i działalności nie tylko u królów i książąt polskich, ale wystarał się również – dzięki staraniom opa-

¹⁵ Arch. i BOCist., sygn. 3263, Strychowski, *De Origine*, s. 11; KDM, t. 1, nr XXXI, s. 37.

¹⁶ Arch. i BOCist., dok. perg. sygn. 11; KDM, t. 1, nr XLII, s. 47-49.

¹⁷ Arch. i BOCist., dok. perg. sygn. 18; KDM, t. 1, nr CCXCVI, s. 353-355.

¹⁸ Arch. i BOCist., dok. perg. sygn. 27.

¹⁹ Arch. i BOCist., dok. perg. sygn. 66.

²⁰ Arch. i BOCist., dok. perg. sygn. 69.

²¹ Arch. i BOCist., dok. perg. sygn. 78.

²² Arch. i BOCist., dok. perg. sygn. 89.

ta Dionizego – o wydanie przez papieża Jana XXII bulli protekcyjnej. Właściwy dokument został wystawiony 12 czerwca 1329 roku w Awinionie. Papież w dokumencie tym potwierdza dotychczasowe przywileje nadane klasztorowi w Szczyrzycu przez swoich poprzedników, a także przez królów, książąt i możnych świeckich oraz potwierdza apostolską opiekę nad opactwem²³. Pergamin ten zaopatrzony jest w pieczęć odcisniętą w ołowiu, na której z jednej strony widnieje napis IOANNES P.P.XXII, a z drugiej znajdują się wizerunki apostołów św. Piotra i św. Pawła. Dokument o podobnej treści uzyskał opat Dionizy także od papieża Klementa VI. Papież w bulli wystawionej 25 sierpnia 1342 roku, potwierdza nadane wcześniej opactwu w Szczyrzycu przywileje oraz bierze w swą szczególną opiekę opata i zakonników²⁴.

W 1733 roku został wystawiony przez opata Józefa Aleksandra Gurowskiego ostatni z prezentowanych na wystawie przywilejów nadanych dla klasztoru w Szczyrzycu²⁵. Dokument ten pergaminowy zaopatrzony jest w jedną pieczęć umieszczoną w metalowym pudełku i zawieszoną na sznurku.

W 1607 roku opatem szczyrzyckim został Stanisław Drohojowski. Za jego rządów prowadzone były prace związane z przebudową kościoła i klasztoru. Z tego czasu pochodzi kilka dokumentów prezentowanych na wystawie. Oprócz modernizacji kościoła znacznie rozbudowano budynek klauzury. Tej sprawy dotyczy umowa z 14 marca 1615 roku, zawarta między opatem a murarzem Sebastianem Żurkowskim²⁶, który wznosił wschodni sklepiony krużganek i nad nim cele zakonne. Dnia 15 grudnia 1617 roku opat zawarł umowę z murarzem Wojciechem z Krakowa²⁷, który zobowiązał się wykonać część krużganka przy kościele, po rozebraniu starej ściany z filarami. Z 1619 roku pochodzą dwa z eksponowanych dokumentów. W pierwszym z nich, opat zawarł umowę z murarzem Jakubem i jego pomocnikiem Janem²⁸, którzy zobowiązali się wybudować refektarz, kuchnię oraz dodatkowe pomieszczenie, które miało przylegać do klasztornej spiżarni. W drugim z nich, wystawionym 25 maja 1619 roku, opat zawarł kontrakt ze stolarzem Tomaszem Barwinkiem²⁹. Niestety, prace budowlane przerwał w 1623 roku napad rozbójników, którzy zrabowali pieniądze przeznaczone przez opata Drohojowskiego na przebudowę klasztoru. Po tym napadzie, opat postanowił zbudować fortyfikacje wokół części gospodarczej klasztoru. W tym celu 31 marca 1625 roku zawarł umowę z murarzem Stanisławem³⁰, dotyczącą budowy muru obwodowego. W 1628 roku opat zlecił murarzowi Stanisławowi Jurkowskiemu budowę browaru, a przy nim izby z podpiwniczoną komórką. Tej kwestii dotyczy dokument wystawiony 26 kwietnia 1628 roku³¹. Z 1628 roku pochodzi także prezentowana na wystawie umowa zawarta między opatem a kamieniarzem Szymonem³².

²³ Arch. i BOCist., dok. perg. sygn. 14; KDM, t. 1, nr CLXXIX, s. 213-214.

²⁴ Arch. i BOCist., dok. perg. sygn. 16.

²⁵ Arch. i BOCist., dok. perg. sygn. 97.

²⁶ Arch. i BOCist., sygn. XXI. 245.

²⁷ Arch. i BOCist., sygn. XXI. 246.

²⁸ Arch. i BOCist., sygn. XXI. 248.

²⁹ Arch. i BOCist., sygn. XXI. 249.

³⁰ Arch. i BOCist., sygn. XXI. 255.

³¹ Arch. i BOCist., sygn. XXI. 258.

³² Arch. i BOCist., sygn. XXI. 240.

Duże znaczenia dla cystersów szczyrzyckich ma dokument wystawiony w 1918 roku przez Benedykta XV. Papież mocą specjalnego *breve Constant sane*, przywraca klasztorowi cystersów w Szczyrzycu godność opactwa³³. Dokument ten został potwierdzony pieczęcią papieską, przedstawiającą rybaka, odcisniętą na pergaminie.

Obok najstarszych i najcenniejszych dokumentów pergaminowych, ważnym źródłem do dziejów klasztoru cystersów w Szczyrzycu są również kopiarze dokumentów, które po części spełniają także rolę kronik. Na omawianej wystawie były prezentowane dwa. Kopiarz pierwszy *Inventarium praediorum, pecorum, villarum, subditorum, censum, obligationum, agrorum, diferentiarum ad mensam Conventus Ciricensis vigore provisionis spectantiu*³⁴, spisany był za rządów opata Joachima Mstowskiego (1641-1653). Kopiarz ten pisany był na papierze czerpanym w języku łacińskim, częściowo w języku polskim, starannym pismem kaligraficznym. Niestety, nie posiada on oprawy, prawdopodobnie została ona zniszczona. Na karcie pierwszej odnotowano zapis: „Privilegium assignationis bonorum pro mense fratrum Conventus Ciricensis”. Drugi z eksponowanych kopiarzy, nosi tytuł *Provisio ad mensam Conventualem Sciriciensem Ordinis Cisterciensis, Cracoviensis Diocesis pro fratribus Ab Illustrissimo Reverendissimo Duo Ioachimo de Mstow Mstowski Abbate Regulari huius Conventus Anno Domini 1642, Die 24 gloris Assignata ac de Determinata... Anno 1760*³⁵. Jego autorem był Bernard Reydlewicz, przeor klasztoru szczyrzyckiego w okresie rządów opata Floriana Andrzeja Gotartowskiego (1753-1766). Kopiarz ten pisany był na papierze czerpanym, starannym, drobnym i czytelnym pismem. Karta tytułowa wkomponowana jest w ozdobne obramienia, malowane czerwoną farbą z elementami zdobniczymi w kształcie muszli i herbem opactwa Gryf. Tekst zasadniczy pisany był czarnym atramentem, a strony były numerowane. W przypadku tego kopiarza zachowała się pergaminowa oprawa z XVIII wieku. Na przedniej okładzinie, w zwierciadle odcisnięto scenę Ukrzyżowania Jezusa Chrystusa, na tylnej Madonnę z Dzieciątkiem.

Książka rękopiśmienna, przeważnie starannie przepisywana na drogim pergaminie i pięknie zdobiona, stanowiła sama w sobie dzieło sztuki, którego stworzenie wymagało wiele godzin pracy i dużo kosztowało³⁶. Odpowiednio tańsze były książki przepisane na papierze, zwłaszcza jeśli sporządzono je w celach ściśle użytkowych³⁷. Cystersi w Szczyrzycu sami kopiowali książki na własny użytek. Jedną księgę skryba przepisywał nawet przez kilka lat. Na wystawie prezentowane były cztery z przechowywanych w bibliotece cystersów ksiąg rękopiśmiennych. Trzy z nich datowane są na drugą połowę XV wieku, a jedna na drugą połowę XVII wieku.

³³ Arch. i BOCist., bez sygn.

³⁴ Arch. i BOCist., sygn. 3262.

³⁵ Arch. i BOCist., sygn. S.II.13.

³⁶ E. Potkowski, *Książka rękopiśmienna w kulturze polskiej*, Warszawa 1984, s. 118.

³⁷ A.Z. Kozłowska, *Ceny książek ręcznie pisanych*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, 49 (1999) s. 45-65.

Pierwsza z nich *Thesaurus concionum Petri de Palude*³⁸ pochodzi z około 1460 roku. Przez jakiś czas była w posiadaniu Mikołaja z Jadownik, który nabył ją za 3 floreny, o czym świadczy wpis proveniencyjny. Oprawę tego dzieła stanowi deska obciążnięta brązową skórą, na której zachowały się do dziś słabo widoczne odciski tłoków ślepych z elementami linii geometrycznych oraz ślady po ozdobnym guzie środkowym i guzach narożnych.

Drugą z prezentowanych ksiąg rękopiśmiennych była *Charta Charitatis*³⁹, zawierająca spis reguł życia zakonu cystersów. Zakupił ją dla klasztoru szczyrzyckiego – jak wskazuje zapis znajdujący się na końcu księgi – opat Jakub w 1464 roku. Księga ta wykonana została bardzo starannie. Tekst jest rubrykowany, uzupełniony czerwonymi inicjałami. Manuskrypt ten pisany był przez jedną osobę, kursywą gotycką na pergaminie, w języku łacińskim. Obfita glosa marginalna kilkunastu rąk na kartach księgi, świadczy o tym, że była ona wielokrotnie studiowana przez cystersów szczyrzyckich. Na uwagę zasługuje, zamieszczony pod tekstem rękopisu, spis księń i opatów klasztorów cysterskich z terenu Małopolski i Wielkopolski, obejmujący lata 1500-1627, spisany przez Zygmunta Strychowskiego. Zachowała się nieco uszkodzona oprawa, którą stanowi deska obciążnięta gładką brązową skórą. Widoczne są na niej ślady po ośmiu okrągłych guzach i dwóch guzach środkowych.

Kolejną z eksponowanych ksiąg rękopiśmiennych była popularna w średniowieczu *Summa grammaticalis* Johanna Balbusa z Genui, zwana inaczej *Catholicon*⁴⁰. Na dolnym marginesie pierwszej karty widnieje data „1470”. Niestety, nie wiadomo jak manuskrypt ten trafił do klasztoru w Szczyrzycu. Tekst jest rubrykowany, a inicjały wstępne utrzymane są w zielono-czerwonej tonacji kolorystycznej z elementami floratury. Pisany był przez jednego skryptora, staranną bastardą, czarnym i czerwonym atramentem na papierze czerpanym, w języku łacińskim. Do dziś zachowała się oprawa, którą stanowi deska obciążnięta brązową skórą. Przednią i tylną okładzinę zdobią ślepe tłoczenia z elementami linii geometrycznych i kwiatu lilii królewskich. Zachowały się także dwie kute klamerki.

Ostatnią z czterech prezentowanych ksiąg rękopiśmiennych był manuskrypt *Rubricae in celebratione Sanctae Missae. Calendarium*⁴¹, pisany na pergaminie, przez jednego kopistę, czarnym, czerwonym i niebieskim atramentem. Tekst jest rubrykowany. Na kartach 13 *verso* i 14 *recto* zostały zamieszczone rysunki, dokładnie ilustrujące kolejne fazy Księżyca. W dalszej części księga zawiera kalendarium świąt obowiązujących w Kościele katolickim, rozpisanych z uwzględnieniem dnia, miesiąca i roku. Oprawę tego rękopisu stanowi cienka tektura, oklejona fragmentem pergaminowej karty rękopiśmiennej, pochodzącej zapewne z innego dzieła.

Cystersi w szczególny sposób znani są z bogatej liturgii, dlatego też wiele za- bytków muzycznych znajduje się w ich zbiorach bibliotecznych. Klasztor szczyrzycki posiada jedno z najcenniejszych i najbogatszych rękopisów muzycznych

³⁸ BOCist., rkps bez sygn., nr inw. 1470.

³⁹ BOCist., rkps bez sygn., nr inw. 680.

⁴⁰ BOCist., rkps bez sygn., nr inw. 754.

⁴¹ BOCist., rkps bez sygn., nr inw. 2655.

w Polsce. Zbiór muzykaliów tworzą: antyfonarze, graduály, kancjonały, procesjonały, ceremoniały, psalterze i hymnarze. Rękopisy te mają wielką wartość dla muzykologa i historyka sztuki, są bowiem świadectwem wysokiej kultury muzycznej, wywodzącej się od średniowiecznych cystersów.

Na wystawie prezentowane były dwa spośród czterech przechowywanych w bibliotece antyfonarzy. Pierwszy z nich *Antiphonale Cisterciensis de Tempore*⁴², datowany jest na przełom XII i XIII wieku⁴³. Antyfonarz ten pisany był na pergaminie czarnym i czerwonym atramentem, w języku łacińskim. Notacja muzyczna jest wczesna rombowa cysterska z elementami *nota quadrata* na czterech liniach. Nutownica i noty rubrycystyczne zostały wykonane czerwonym atramentem. Rękopis ten prawdopodobnie był dziełem jednego kopisty, chociaż widoczne są też na nim ślady innego charakteru pisma. Inicjały są w czterech kolorach czerwonym, niebieskim, zielonym i żółtym. Oprawa antyfonarza jest znacznie późniejsza, datowana na pierwszą połowę XV wieku. Stanowi ją deska obciągnięta brązową skórą. Na przedniej okładzinie jest słabo widoczny wycisk introligatorski z napisem *Antiphonarium*. Niestety, nie zachowały się cztery okucia narożne, guz środkowy i dwie klamerki. Pozostały po nich tylko ślady. Drugi z eksponowanych antyfonarzy *Antiphonale Cisterciensis de Tempore. In Nomine Dni Amen*⁴⁴, datowany jest na 1609 rok. Pisany był przez jedną osobę, czarnym atramentem na papierze, w języku łacińskim. Notację muzyczną stanowią neumy gotyckie na czterech czerwonych liniach. Nutownica i noty rubrycystyczne zostały wykonane czerwonym atramentem. Uwagę zwracają wielobarwne inicjały z przewagą koloru zielonego i czerwonego. Na jednej ze stron antyfonarza, skryba zamieścił wymowną notatkę, która brzmi: „Dla tego kto nie rozumie, pisanie nie jest pracą. A tymczasem chociaż trzy palce tylko piszą, to jednak całe ciało się mozoli”. Oprawę stanowi deska obciągnięta gładką, brązową skórą. Zachowały się na niej cztery niewielkie kute naroża.

Obok antyfonarzy na wystawie eksponowanych było także pięć graduálów. Wszystkie one pochodzą z XVII wieku. Najstarszy z nich *Graduale de tempore*⁴⁵, datowany jest na 1611 rok. Graduál ten pisany był przez jednego skryptora, na papierze, w języku łacińskim. Notację muzyczną stanowią neumy gotyckie na czterech liniach. Zachowała się oprawa, którą stanowi deska obciągnięta białą skórą. Na przedniej okładzinie, w zwierciadle otoczonym radełkami, odcisnięto plaketę ze sceną Ukrzyżowania Jezusa Chrystusa. Na tylnej okładzinie widoczny jest nieco zatarty supereklibris z herbem Korczak i datą 1611. Oprawę wzbogacały mosiężne naroża, z których do dziś zachowały się trzy oraz dwie klamerki. Drugi z prezentowanych graduálów *Graduale de Sanctis*⁴⁶, datowany jest na 1613 rok. Graduál ten pisany był na papierze czarnym atramentem, w języku łacińskim,

⁴² BOCist., rkps muz. sygn. B.III.26, nr inw. 697.

⁴³ Ustalenie czasu powstania *Antiphonale Cisterciensis de Tempore* dokonała J. Byczkowska-Sztaba w 2002 roku. Jest ono rozbieżne z datowaniem R. Nira w 1978 roku, który określił czas powstania tego antyfonarza na XIV wiek.

⁴⁴ BOCist., rkps muz. sygn. B.III.2, nr inw. 687.

⁴⁵ BOCist., rkps muz. sygn. B.III.10, nr inw. 3285.

⁴⁶ BOCist., rkps muz. sygn. B.III.12, nr inw. 706.

prawdopodobnie przez tego samego kopistę, który przepisał powyższy *Graduale de tempore*, o czym świadczy ten sam charakter pisma. Notację muzyczną stanowią neumy gotyckie na czterech czerwonych liniach. Inicjały są wielobarwne, w kolorach czerwonym, zielonym i żółtym. Graduał ten był w posiadaniu Andrzeja Próchnickiego (ok. 1553-1633), jednego z wizytatorów diecezji krakowskiej w 1597 roku. Na graduale tym widoczny jest jego podpis. Oprawa *Graduale de Sanctis* jest prawie taka sama jak *Graduale de tempore*. Jediną różnicą jest inna data 1613, wytłoczona na tylnej okładzinie. Znacznie późniejsze są trzy pozostałe z prezentowanych graduałów. Pierwszy z nich *Graduale Ordinis Cisterciensis de Tempore et De Sanctis*⁴⁷ jest oznaczony inicjałami skryptora F. M. C. P. C. Powstał prawdopodobnie w Szczyrzycu w 1623 roku. Graduał ten pisany był na papierze czarnym i czerwonym atramentem, w języku łacińskim. Notację muzyczną stanowią neumy gotyckie na czterech czerwonych liniach. Inicjały wykonane zostały starannie w kolorach czerwonym i czarnym z elementami floratury. Oprawę graduału stanowi deska obciążnieta gładką czarną skórą. Na przedniej okładzinie, w zwierciadle odcisnięto plakieta z sceną Ukrzyżowania Jezusa Chrystusa, na tylnej wizerunek Madonny z Dzieciątkiem. Widoczne są ślady po dwóch klamerach. Drugi z nich *Graduale de Tempore*⁴⁸, datowany jest na 1643 rok. Graduał ten pisany był na papierze czarnym atramentem, w języku łacińskim. Wykonał go Piotr Kopernowski z Mikłuszowic, o czym świadczy zamieszczona wewnątrz oprawy inskrypcja. Notację muzyczną stanowią neumy gotyckie na czterech i pięciu czerwonych liniach. W jego treści uwagę zwracają starannie wykonane wielobarwne inicjały. Zachowała się oprawa, którą stanowi deska obciążnieta białą skórą. Widoczne są na niej odciski tłoków ślepych z elementami geometryczno-floraturowymi. Oprawę wzbogacają mosiężne naroża, a po dwóch klamerkach i zapięciach pozostały do dziś jedynie fragmenty. Ostatnim z eksponowanych na wystawie graduałów był *Graduale de Sanctis*⁴⁹. Datowany jest w przybliżeniu na pierwszą połowę XVII wieku. Graduał ten pisany był na papierze czarnym atramentem, w języku łacińskim. Notację muzyczną stanowią neumy gotyckie na pięciu liniach. Obok tekstów zasadniczych zawiera on 46 sekwencji. Szczególną uwagę zwracają pięknie wykonane inicjały. Na karcie 1 inicjał „E” z miniaturą sceny męczeństwa św. Stefana i na karcie 38 inicjał „P” z wizerunkiem św. Wojciecha, biskupa i męczennika. Pozostałe inicjały są w kolorach czerwonym, niebieskim, zielonym i żółtym. Oprawę graduału stanowi deska obciążnieta jasno brązową skórą, na której widoczne są odciski tłoków ślepych z elementami geometryczno-floraturowymi. Na przedniej okładzinie, w zwierciadle odcisnięty został tytuł *Graduale de Sanctis*, a pod nim plakieta ze sceną Ukrzyżowania Jezusa Chrystusa. Oprawę uzupełniają zachowane do dziś trzy kute naroża.

Wśród rękopisów muzycznych prezentowanych na wystawie znalazł się także jeden z czterech przechowywanych w bibliotece cystersów w Szczyrzycu kancjonałów. *Cantionale Monasterij Ciricensis*⁵⁰, bo o nim mowa, datowany jest na

⁴⁷ BOCist., rkps muz. sygn. B.III.9, nr inw. 717.

⁴⁸ BOCist., rkps muz. sygn. A.V.4, nr inw. 3282.

⁴⁹ BOCist., rkps muz. sygn. A.V.6, nr inw. 3283.

⁵⁰ BOCist., rkps muz. sygn. B.III.15, nr inw. 716.

1617 rok. Pisany był na papierze czarnym atramentem, w języku łacińskim. Notację muzyczną stanowią neумы gotyckie na czterech i pięciu liniach. Nutownica i noty rubrycystyczne wykonane zostały czerwonym atramentem. Tekst zasadniczy pisany był przez jednego skryptora, Melchiora z Koronowa, cystersa w czasach rządów opata Stanisława Drohojowskiego (1607-1632). Tekst uzupełniają wielobarwne inicjały czerwone, niebieskie, zielone i żółte. Zachowała się nieco uszkodzona oprawa, którą stanowi deska obciągnięta białą skórą. Widoczne są na niej odciski ślepych tłoków z elementami geometryczno-floraturowymi. Na przedniej okładzinie, w zwierciadle odcisnięty został medalion wyobrażający Baranka Paschalnego. Oprawę uzupełniały klamry i zapięcia, po których pozostały tylko ślady. Na przedniej oprawie od strony wewnętrznej, prawdopodobnie skryptor lub inny użytkownik księgi, narysował czarnym atramentem herb opactwa cystersów w Szczyrzycu Gryf, a wokół niego umieścił napis: „Vivat Ordinis Mater Cistercium”.

Cystersi w Szczyrzycu posiadają bogatą kolekcję inkunabułów, które gromadzone przez kolejnych bibliotekarzy i opatów lub przekazywane przez darczyńców, przetrwały w bibliotece klasztornej do naszych czasów, dając świadectwo umysłowości i potrzeb duchowo-intelektualnych minionych pokoleń zakonników. Zachowany zbiór inkunabułów pod wieloma względami jest bardzo interesujący. Dotyczy to zarówno autorów, jak i tematyki ksiąg, a także oficyn wydawniczych, z których pochodziły poszczególne woluminy. Ponadto rodzajów opraw, zdobnictwa, ciekawych wpisów proveniencyjnych i glos marginalnych pisanych na kartach lub marginesach poszczególnych tomów⁵¹.

Na wystawie prezentowane były niektóre z przechowywanych w bibliotece cystersów inkunabułów. Wśród nich znalazło się najstarsze z zachowanych w zbiorach szczyrzyckich dzieło *Margarita Davidica, seu Expositio Psalmorum*⁵², pochodzące z augsburskiej oficyny wydawniczej Güntera Zainera, datowane na około 1475/1476 rok. Szczególną uwagę zwraca pięknie zdobiony, drzeworytowy inicjał wstępny „P”, umieszczony na całej długości karty. Księga ta oprócz proveniencji szczyrzyckiej posiada też wpis Jana Kajetana Bańkowskiego, cystersa, który przez krótki czas pełnił funkcję kustosa biblioteki w Szczyrzycu. Do grupy najstarszych inkunabułów zalicza się także, eksponowane na wystawie, *Breviloquium*⁵³ św. Bonawentury, wydane w augsburskiej typografii Antoniego Sorga, datowane na około 1476 rok. Dzieło to zawiera notę proveniencyjną, informującą, iż nim znalazło się ono w bibliotece klasztornej było wcześniej w posiadaniu pierwszej, a zarazem najstarszej parafii prowadzonej przez cystersów szczyrzyckich – Górze św. Jana. Z tego samego roku i z tej samej drukarni pochodzą jeszcze dwa współprawne z *Margarita Davidica, seu Expositio Psalmorum* dzieła *De ocu-*

⁵¹ J.M. Marszałska, *Inkunabuly w zbiorach Biblioteki Opactwa oo. Cystersów w Szczyrzycu. Zarys problematyki*, „Rocznik Sądecki”, 30 (2002) s. 143.

⁵² BOCist., sygn. Inc. 50. T.II.8; *Incunabula, quae in bibliothecis Poloniae asservantur. Inkunabuly w bibliotekach polskich. Centralny katalog*, pod red. A. Kaweckiej-Gryczowej, t. 1, oprac. M. Bohonos i E. Szandrowska, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970 (dalej: IBP), poz. 3600.

⁵³ BOCist., sygn. Inc. 21. T.III.4; IBP, t. 1, poz. 1142.

*lo morali. Cum tabula Matthiae de Vienna*⁵⁴ Jana de Peckham oraz *Speculum Beatae Mariae Virginis*⁵⁵, którego autorstwo przypisywane jest Pseudo-Bonawenturze.

Wśród inkunabułów zgromadzonych w bibliotece cystersów w Szczyrzycu znajduje się kilka druków unikatowych w skali kraju. Trzy pojedyncze egzemplarze, prezentowane na omawianej wystawie, *Incunabula, quae in bibliothecis Poloniae asservantur* odnotowuje tylko w bibliotece szczyrzyckiej. Pierwszy z nich *Psalterium, Lat. cum canticis et hymnis*⁵⁶, wydrukowany został około 1482 roku, w norymberskiej oficynie wydawniczej używającej określenia *Typographus Legendae s. Rochi*. Tekst jest rubrykowany, a inicjały są w kolorach czerwonym i niebieskim. Pod tekstem w dolnym marginesie domalowany jest zapis nutowy. Inkunabuł ten zwraca uwagę nie tylko niewielkim formatem tzw. dwunastką bibliograficzną, ale także makulaturową oprawą, do której wykorzystano fragment średniowiecznej karty, pochodzącej z rękopisu muzycznego, z widocznym zapisem neumy gotyckiej. Zachowały się fragmenty wiązań. Drugi z nich *Officium Beatae Mariae Virginis*⁵⁷, wydany został w 1486 roku, w weneckiej oficynie Jana de Hallisa. Tekst jest rubrykowany, a inicjały w kolorze czerwonym zostały ręcznie domalowane. Do dziś zachowała się oprawa, którą stanowi deska obciągnięta skórą, na której widoczne są odciski tłoków ślepych z elementami geometryczno-floraturowymi. Oprawę uzupełnia mosiężna klamerka. Trzeci z unikatowych inkunabułów *Regimen Sanitatis Parisiense rhytmice Germ. et Lat.*⁵⁸, pochodzi z lipskiej drukarni Melchiora Lottera. Wydrukowany został 1 marca 1499 roku, o czym informuje nas zapis podany w kolofonie.

Kolekcję szczyrzyckich inkunabułów wzbogacają polonica. Dwa z nich prezentowane były na wystawie. Bardzo popularne wśród zakonników, nie tylko cystersów, ale także kanoników regularnych, było *De sacramentis*⁵⁹ Mikołaja z Błonia, wybitnego polskiego teologa i kanonisty. Służyło ono jako podstawowy podręcznik dla duchownych z zakresu teologii praktycznej. Ekspozowany egzemplarz wydany został w 1487 roku, w strasburskiej oficynie Georga Husnera. Zachowała się oprawa, którą stanowi deska obciągnięta brązową skórą. Przednią i tylną okładzinę zdobią ślepe tłoczenia z elementami floratury. Drugim z prezentowanych poloników było dzieło, wybitnego uczonego, filozofa i astronoma Jana z Głogowa *Exercitium super omnes tractatus Parvorum logicalium Petri Hispani*⁶⁰, wydane w 1500 roku, w lipskiej typografii Wolfganga Stöckela, nakładem Jana Hallera. Poza obfitą glosą marginalną kilku rąk, uwagę zwracają dobrze zachowane wpisy własnościowe. W 1531 roku egzemplarz ten był w posiadaniu Stanisława z Grodziska, magistra sztuk wyzwolonych w Akademii Krakowskiej. Następnie księga ta była własnością bliżej nieznanego brata Bartłomieja, a potem Szymona z Krakowa, by na końcu trafić w ręce opata szczyrzyckiego Piotra III Borowskie-

⁵⁴ BOCist., sygn. Inc. 50. Adl. 1. T.II.8; IBP, t. 1, poz. 3220.

⁵⁵ BOCist., sygn. Inc. 50. Adl. 2. T.II.8; IBP, t. 1, poz. 1169.

⁵⁶ BOCist., sygn. Inc. 66. T.III.1; IBP, t. 1, poz. 4618.

⁵⁷ BOCist., sygn. Inc. 56. T.III.2; IBP, t. 1, poz. 4040.

⁵⁸ BOCist., sygn. Inc. 68. Adl. 1. T.V.10; IBP, t. 1, poz. 4685.

⁵⁹ BOCist., sygn. Inc. 53. T.IV.4; IBP, t. 1, poz. 3926.

⁶⁰ BOCist., sygn. Inc. 37. T.IV.12.

go (1565- ok. 1590). Oprawę tego dzieła, nieco uszkodzoną, stanowi deska obciągnięta skórą w kolorze wiśniowym. Niestety, nie zachowały się klamerki, po których do dziś pozostały tylko ślady.

Wśród starych druków eksponowanych na wystawie, szczególną uwagę zwraca *Biblia Luterńska*⁶¹, wydrukowana w 1736 roku, w norymberskiej drukarni Johanna Andrea. Druk na papierze, pięknie zdobioną szwabachą, dwójakiej wielkości. W tekście zamieszczone są ilustracje miedziorytowe, przedstawiające sceny ze *Starego* i *Nowego Testamentu*, wykonane przez Johanna Jacoba von Sandrarta i Gabriela Elingera. Zachowała się oprawa, którą stanowi deska obciągnięta gładką czarną skórą, podzieloną na pola. Oprawę wzbogaca osiem kutych mosiężnych guzów, na których przedstawione są postacie czterech ewangelistów. Na środku przedniej okładziny umieszczony został wizerunek Chrystusa, który w lewej ręce trzyma duże jabłko z krzyżem, a prawą rękę ma wzniesioną do błogosławieństwa, na tylnej okładzinie wizerunek Boga Ojca, który trzyma w dłoni Dekalog. Oprawę uzupełniają mosiężne klamry i zapięcia. Jest to jedna z pięknie wydanych *Biblii* na terenie Niemiec w XVIII wieku.

Obok liczego zbioru rękopisów muzycznych w bibliotece cystersów w Szczyrzycu znajdują się również druki muzyczne. Dwa z nich prezentowane były na wystawie. Pierwszy *Psalterium Davidicum ad usum Sacri Ordinis Cistercensis*⁶², wydany został w 1698 roku w Paryżu. Drukowany był na papierze, czerwoną i czarną czcionką. Notację muzyczną stanowią neumy gotyckie na czterech liniach. Inicjały są drzeworytowe, w kolorach czerwonym i czarnym, przedstawiają sceny biblijne. Do dziś zachowała się oprawa, którą stanowi deska obciągnięta brązową skórą, podzieloną na pola. Grzbiet pokryty jest nieco jaśniejszą skórą. Na przedniej okładzinie widoczny jest odcisk tłoku ślepego z elementami geometrycznymi. Oprawę wzbogacają pięknie kute naroża, guz w kształcie rombu i dwie mosiężne klamerki. Zachowały się także fragmenty wiązań. Drugi z nich *Missale Cisterciense Juxta Novissimam Romani Recogniti*⁶³, wydany został w 1729 roku, w paryskiej oficynie Dionizego Mariette. Podobnie jak powyższy psalterz, *Missale Cisterciense...* drukowane było na papierze, czarną i czerwoną czcionką. Inicjały także w kolorach czerwonym i czarnym. W tekście zamieszczone zostały ilustracje drzeworytowe przedstawiające sceny z *Nowego Testamentu*. Zachowała się oprawa, którą stanowi deska obciągnięta zielonym adamaszkiem. Na przedniej okładzinie, w zwierciadle umieszczony został srebrny medalion z wizerunkami Madonny z Dzieciątkiem i św. Bernarda. Oprawę uzupełnia osiem naroży kutych w jasnym metalu, przedstawiających główki aniołów, a po kutych klamrach pozostały tylko fragmenty.

Ponadto na wystawie eksponowany był też jedyny w Polsce egzemplarz *Mapy świata*, wydrukowanej na początku XX wieku w Stuttgarcie. Mapa ta została opracowana pod koniec XIX wieku, w oparciu o badania kartograficzne przeprowadzone przez Konrada Millera. Pierwowzór jej został sporządzony na początku XIII wieku przez benedyktynów z klasztoru w Ebstorfie, pod wpływem Gerwaze-

⁶¹ BOCist., bez sygn.

⁶² BOCist., bez sygn.

⁶³ BOCist., bez sygn.

go z Tilbury i składał się z 30 pergaminowych arkuszy o powierzchni 13 m². Uległ zniszczeniu podczas II wojny światowej⁶⁴. Konrad Miller dokonał identyfikacji geograficznej, której wynikiem jest orientowany wzór mapy średniowiecznej, oparty na systemie ptolemejskim, z trójdzielny porządkiem świata: Azja – Afryka – Europa, wpisanym w schemat krzyża. W ikonografii mapy występują trzy wątki połączone ze sobą treściowo: pierwszy – teologiczny, z wyobrażeniem głowy Chrystusa, drugi – biblijny, przedstawiający wyobrażenie Raju, trzeci – mitologiczny, ze sceną wyroczni z żywota Aleksandra Macedońskiego. W centralnej części znajduje się Jerozolima z postacią Jezusa Zmartwychwstałego.

Wystawę uzupełniały stroje cysterskie, powiększone reprodukcje stron zabytkowych ksiąg oraz obrazy, które na co dzień zdobią ściany klasztoru w Szczyrzycu. Wśród nich znalazły się obrazy religijne m.in. *Chrystus obejmujący św. Bernarda z Clairvaux* z 1621 roku, *Św. Bernard z Clairvaux* z XIX wieku, *Matka Boska Szczyrzycka* pędzla Kacpra Pochwalskiego, *Błogosławiony Eugeniusz III – papież*, *Św. Alberyk*, *Św. Robert z Molesme*, *Św. Stefan Harding*, *Św. Benedykt* i *Św. Bernard z Clairvaux* namalowane przez Bernarda Grzeszczaka⁶⁵, obrazy przedstawiające historię zakonu i opactwa m.in. *Nadanie przywilejów cystersom przez Teodora Cedrę Gryfitę* z pierwszej połowy XVIII wieku, a także portrety opatów szczyrzyckich Stanisława Drohojowskiego (1607-1632), Remigiusza Łukowskiego (1633-1641), Mikołaja Romiszewskiego (1684-1727) i Teodora Magiery (1918-1937) oraz biskupa krakowskiego Tomasza Oborskiego, konsekrateura kościoła pod wezwaniem Wniebowzięcia Matki Bożej i św. Stanisława Biskupa Męczennika w Szczyrzycu.

Zbiory opactwa cystersów w Szczyrzycu są bardzo duże i różnorodne. Dzięki kolejnej już wystawie związanej z tym klasztorem, zwiedzający mogli zapoznać się tym razem z posiadаныmi przez nie najcenniejszymi i najstarszymi zabytkami piśmiennictwa.

⁶⁴ J. Strzelczyk, *O powstaniu mapy świata z Ebstorfu (wiek XIII)*, „Zeszyty Naukowe UAM”, 63 (1967) „Historia” z. 7, s. 205-216.

⁶⁵ Bernard Grzeszczak to pseudonim artystyczny Grzegorza Tyszkiewicza, artysty malarza, wysiedlonego z Poznania, który w 1942 roku przebywał w klasztorze cystersów w Szczyrzycu. Namalował wówczas i odnowił kilkanaście obrazów w tym m.in. obraz Matki Bożej, który wcześniej opat Benedykt Biros przywiózł z klasztoru w Wistrzycach. Odnowił również stare portrety opatów, obraz św. Bernarda, który wcześniej znajdował się w kościele. Namalował także portret opata Benedykta Biosa i duży obraz przedstawiający sprowadzenie cystersów do Szczyrzyca. Zob. J.M. Marszałka, W. Graczyk, *Opaci i przeorzy klasztoru oo. Cystersów w Szczyrzycu od XIII do XX wieku*, Kraków 2006, s. 242.

HISTORICAL WRITING OF CISTERCIAN FATHERS OF SZCZYRZYC**Summary**

In the period from 25th March until 14th May 2006 at *Old Synagogue* Gallery, affiliated to the Circuit Museum in Nowy Sącz, *Historical Writing of Cistercian Fathers of Szczyrzyc* was exhibited. The purpose of the exhibition was to display the most valuable and the oldest historical writings kept in custody of the Archive and the Cistercian Library in Szczyrzyc, and to appeal the same to a wider audience. The exhibition inter alia covered: medieval parchments with seals, manuscript books, beautifully decorated antiphonaries, graduals and cantionals and old prints as well as the only incunabula found in Poland. Moreover, the exhibition was complemented with the Cistercian costumes, enlarged reproductions of pages of historic books, and pictures that normally decorate the walls of the monastery in Szczyrzyc.

Translated by Monika Zielińska-Choina